

ہیر دمودر داس کھتری دے محاوریاں اپراک جھاتی

A GLIMPSE OF IDIOMS IN DAMODAR DASS KHATRI'S HEER

ڈاکٹر سید غضنفر حسین بخاری

اسٹنٹ پروفیسر، شعبہ پنجابی، بابا گوردانک یونیورسٹی، نکانہ صاحب

Dr. Syed Ghazanfar Hussain Bukhari

Assistant Professor, Department of Punjabi, Baba Guru Nanak University, Nankana Shaib

Abstract:

No language in the world is devoid of idioms. In fact, the importance of idioms is so significant that they are essential to language as breath is to life. The use of idioms is widespread, ranging from works of art to everyday spoken language. If we talk about everyday speech, often the entire meaning of a conversation is conveyed through idioms. Damodar Dass Khatri is the first storyteller of Punjabi, and his story Heer Ranjha is filled with beautiful use of idioms. This essay is about the use of idioms in Damodar Dass Khatri's Heer Ranjha.

Keywords: Idioms, Language, Heer Ranjha, Damodar Dass Khatri, Punjabi literature, Storytelling, Everyday speech, Art and language, Cultural expression,

جگ دی کوئی زبان وی محاورے توں خالی نہیں اے حتیٰ گل تے ایہہ پئی محاورے دی اہمیت اتناں دی چو کھی اے۔ ایہ زبان وچ انج ضروری اے جیویں جیون لئی انسان نوں ساہ ضروری ہوند اے۔ محاورے دا اداھا ایہہ پئی ایہہ کسے وی فن پارے توں لے کے بول چال دی زبان تاں ایہدی ورتوں چو کھی عام اے۔ عام بول چال دی جیکرا سیں گل کرینے تے کی واری تاں ایہراں ہوند اے پئی پوری دی پوری گل ای محاورے وچ ادا ہو جاندی اے۔ اسیں دیکھنے آں محاورہ ہوند اکیہ اے؟ پہلاں اسیں اڈواڈ لغتاں کچھوں محاورے دے معنے دیکھن دا آہر کرنے آں۔ نیم اللغات وچ محاورے دے معنے ایہراں ملدے نیں:

”محاورہ آپو وچ دی گفتگو، بول چال“۔ (1)

اوہ کلام جیہڑا لغتی معنیاں دی مناسبت نال یا غیر مناسبت توں کسے خاص معنیاں لئی مخصوص کر لیا جاوے۔ اتے سارے لوک روزمرہ وچ مراد معنی ای بولدے نیں۔ فیروز اللغات وچ محاورہ دے معنی ایہراں ملدے نیں:

”دوہم کلامی، آپو وچ دی گفتگو، بول چال، بات چیت، سوال جواب، اصلاح عام، اوہ کلمہ یا کلام جیہڑوں اہل زبان لغتی معنیاں دی مناسبت یا غیر مناسبت نال کسے خاص مفہوم لئی طے کر لیا گیا ہووے، مشق، مہارت“۔ (2)

(1) وڈی پنجابی لغت وچ محاورے دے معنی ایہراں ملدے نیں:

(1) ”اوہ کلمہ جس نوں اہل زبان نے اوہناں دے لغوی معنیاں دی نسبت نال یاں کسے ہور وجہ نال کجھ خاص معنے دے چھڈے ہون۔

(2) بول چال، گفتگو، گل بات

(3) عادت

(4) مشق، مہارت“۔ (3)

(2) پنجابی اردو کشتری وچ محاورے دے معنی ایہراں بیان ہوئے نیں:

”ہیت، عادی، عادت، دستور، خاص، معنی والا، پکچن جیہڑا پرچلت ہووے۔ مہارت، رواج، ریت، پینا“۔ (4)

(3) علمی اردو لغت موجب:

”محاورہ اوہ کلمہ، کلام جیہڑوں اہل زبان نے لغوی معنیاں دی مناسبت یا غیر مناسبت نال کسے خاص معنیاں لئی مخصوص کر لیا ہووے۔

بول چال، بات چیت، باہمی گفتگو، عادت، مشق، لپکا، مہارت“۔ (5)

(4) آئینہ اردو وچ ”محاورے“ دی تعریف ایہراں ملدی اے:

”محاورہ اوس کلمے یا جملے نوں اکھیا گیا اے جیہڑا اہل زبان لغوی معنیاں دی مناسبت یا غیر مناسبت نال کسے خاص معنیاں لئی مخصوص کردتا ہوے۔

بول چال، بات چیت، باہمی گفتگو، عادت، مشق، لپکا، مہارت“۔ (6)

اپر وکت بیان ہوئیاں سبھے تعریفاں دے سٹہ ایہہ نکلدا اے پئی بات چیت، گل بات گفتگو، عادت مشق ایہہ سبھ محاورے دے لغوی معنے نیں۔ جیکرا سیس ایدا اصطلاحی معنی کرنا چاہواں گے تے اوس سے ایہہ تعریف ساڈے کھ آجاندا اے۔ جدوں اک یا کئی لفظ مصدر نال مل کے اپنے حقیقی معنیاں توں ودھ کے کجھ ہور معنے دیوں اوہنوں محاورہ اکھیا جاندا اے۔

محاورے دی اک خوبی ایہہ وی ہندی اے پئی اوہدے پاروں کوئی وی شعر سنیاں ای زبان اُتے چڑھ جاندا اے۔ شعر وچ محاورہ، اکھان تے کہاوت دی ورتوں شعر نوں چارچن لادیندا اے۔ دمودر داس کھتری دے کجھ پنجابی قصے دا نمونہ کوئی نہیں سی اوہدے سے وچ زبان وی ایڈی صاف کوئی نہیں سی پراوہنے اپنے قصہ ہیر راٹھا وچ سوہنے تے سچھے ڈھنگ نال نکلے محاورے ورت کے پنجابی زبان نوں امیر تادان کیتی ایہہ دمودر داساڈی ماں بولی اُتے بوہت وڈا احسان اے۔ ساہنوں ہیر دمودر وچ انگنت ودھیا توں ودھیا محاورے ملدے نیں۔ اسیں ایہھے ہیر دمودر دے کجھ محاورے بیان دا آہر کرنے آں۔ دمودر کول ساہنوں ون سونے محاورے ملدے نیں۔

۱۔ پیٹنگھاں پیٹنگھن

پیٹنگھ چڑھاو، مشہور ہون، موج کرن، لورے لون۔ دمودر کول ایس محاورے دا استعمال انج ملدا اے:
دوہے پہر پیٹنگھاں تے پیٹنگھن، گھنگھنیاں گھن آوے (7)

۲۔ چٹیک لاون

چکا لاون، شوق پیدا کرن، لگ لاون۔ ایس محاورے دی ورتوں ویکھو:
ونجھلی مار سداوے منگو، چٹیک دھیدولا یا (8)

۳۔ متھے تیوڑی پانا

کوڑ کرنا۔ دمودر ایس محاورے نوں ایسراں ورتدے نیں:
متھے تیوڑی تے مونہہ پیلایجھ نہ سکے کوئی (9)

۴۔ پیٹنگھ جھوٹن

ہونے لون، پیٹنگھ پیٹنگھن۔ دمودر داس کھدے نیں:
دوہے پہر گھندی گھنگھنیاں، پیٹنگھاں پیٹنگھن جائے (10)

۵۔ عمر ونجانا

عمر ونجانا توں مرادے عمر ضائع کرنا۔ ایس محاورے دی ورتوں ساہنوں دمودر کول ایسراں ملدی اے:
عمر ونجائی نال مہیں دے، اسان نہ اٹکل آئی (11)

ایس تک وچ اک محاورہ عمر ونجانا اے تے دو جا ”اٹکل آن“ وی اے۔

۶۔ اندر آتش

اندر آتش توں مرادے اندراگ لگنا، دکھ تے کوڑ دا اظہار اے۔ دکھ تے کوڑ پاروں سینے وچ بھانبر لگ پینا۔ دمودر کول ساہنوں ایہہ محاورہ انج ملدا اے:
اندر آتش چو چک تائیں، مجھے نہ مول بھائی (12)

۷۔ مجرے کرنا

ایتھے مجرے کرن توں مرادے سوہنا ترنا، لفظی معنیاں وچ تاں ایہہ وی چننا، پر دمودر کول ساہنوں ایہہ محاورہ ایسراں ملدا اے:
تاں پُوری چھناسر دے اتے، مجرے کردی آئی (13)

۸۔ ہنجورت رونا

رت دے نبجور ونا، انتاں دی تکلیف دے احساس دے معنیاں نوں ایس محاورے وچ بیانیا گیا اے۔ ساہنوں دمودر کول ایہہ محاورہ ایسراں ملدا اے:

جگھر دکھن، رووے رت، ہنچھو، مہری بھلا بچا یا (14)

۹۔ جل بل کولا کرنا

ساڑکے سواہ کرنا ایس محاورے دی ورتوں ساہنوں دمودر کول ایسراں ملدی اے:

جل بل کولا کیتی جھٹی، کیدو نوں کہیں ستا یا (15)

۱۰۔ سنھ لانا

لٹ لینا، ڈاکہ مارنا، کندھ پاڑھ کے کسے دے گھر لکنا۔ ساہنوں ایہہ محاورہ دمودر کول انج ملدا اے:

کر کے ترس رکھیا تینوں، سنھ اسان گھر لائی (16)

۱۱۔ گھول گھماون

قربان کر دیون، دار دیون، ایس محاورے دی ورتوں دمودر کول ایسراں ملدی اے:

آکھ دمودر سبھو دستو، تیتھوں گھول گھمائیں (17)

اک تھاویں ایسراں ملدا اے:

کھاو پیو، موجاں کرو، صدقے گھول گھمائی (18)

۱۲۔ دھروئی پون

دھم پون، ہے ہے کار مجن، ظلم ودھ جان۔ ایس محاورے دی ورتوں ہیر دمودر وچ انج اے:

ہیرے سندی دھروئی پوندی، ساری زمیں نوائی (19)

۱۳۔ صدقے جانا

قربان جانا، محبت دا اظہار کرن لئی وی بولیا جاندا اے۔ جیویں کہ ماں اپنے بال نوں آکھے ”ماں صدقے جاوے بچے“۔ دمودر کول ایہہ محاورہ ایسراں ملدا اے:

سن نی مائے مندا کر کر چنگا کیتو، صدقے ویندی آہی (20)

ایسے محاورے دا اک ہور تھاویں ورتار اوکھو:

آکھ دمودر توں پٹو ڈولی، صدقے ویندی مائی (21)

ایہہ محاورہ اک تھاویں ایسراں ملدا اے:

وکیہ وراگ لتھا نہیں مینڈا، میں صدقے تیتھوں ویندی (22)

۱۴۔ رزق اٹھ جانا

رزق نال ای ساریاں گلاں نیں جدوں تائیں کسے دادانہ پانی اے اوہدوں تائیں اوہدا رزق کھلا اے۔ رزق اٹھن توں مراد اے گل مک جانا۔ دمودر کول

ساہنوں ایسراں ملدا اے:

اسیں مسافر اٹھی چل مائے، ڈاڈھے رزق اٹھیو ای (23)

۱۵۔ راہ تکتا

کسے نوں اڈیکنا، کسے دی اڈیک دسن لئی ایہہ محاورہ ورتیا جاندا اے۔ دمودر لکھدے نیں:

راہ تکتندی، کاگ اڈیکندی، اچو پنڈے تائیں (24)

۱۶۔ سرتوں فرض لاہنا

فرض ادا کرنا، دھی بھین داویاہ کرن لئی ورتیا جاندا اے۔ دمودر کول ایسراں ملدا اے:

بابا! لاہیں فرض سرے توں، وسارنہ گل دو یا ہے (25)

۱۷۔ قسمت آن پھمایا

کچھ اجیہاواپر ناجیہدے بارے انسان نے گھٹ ای سوچیا ہووے تے اوس سے قسمت دے پھیر ہیٹھ آن دی گل نول لے کے ایہہ محاورہ بولیا جاندا اے۔ دمودر لکھدے نیں:

سنیو بھائی! میں خبر نہ کائی، مینوں قسمت آن پھمایا (26)

۱۸۔ کاگ اڈانا

ویلا گوانا، وقت ضائع کرنا، کسے نول اڈیکنا، ایہ محاورہ دمودر کول ایسراں ملدا اے:

راہ تلمندی، کاگ اڈیندی، اچو پنڈے تائیں (27)

اک تھاویں ایسراں ملدا اے:

اٹھی ویکھے پنڈے ولے، رووے تے کاگ اڈیندی (28)

اک تھاویں انج ورتیا گیا اے:

اونسی پائے تے کاگ اڈائے، متھے تے ہتھ لائے (29)

اک ہور تھاویں ایسراں ملدا اے:

وتھی پئیاں، منوں نہ وتھی، بیٹھی کاگ اڈائیں (30)

اک تھاویں انج ملدا اے:

راہ تلمندی تے کاگ اڈیندی، بیٹھی جھاتی پائیں (31)

۱۹۔ کال اڈاون

انتظار کرن، تنگن وچارن، اینویں ویلا گوانا۔ ایہ کاگ اڈانا والے محاورے توں ای اے۔ اکو معنییاں وچ ای ورتے جاندے نیں۔ کاگ دا معنی کال

اے۔ (32)

دمودر کول ساہنوں ایہہ محاورہ انج ملدا اے:

بیٹھی ہیر، اڈاوے کانواں، ایہوڈ کر کریندی (33)

۲۰۔ لکھیں تلینا

چو کھی اہیت ہونا، ایس دا ورتار ساہنوں دمودر کول ایسراں ملدا اے:

ہس کیسرے توں کھیر اکھونا، رانجھا لکھیں تیلوے (34)

۲۱۔ لوں لوں اندروستا

روحاں روچاں دارشتہ ہونا، انتاں دے پریت دے اظہار لئی ایہہ محاورہ ورتیا جاندا اے۔ ہیر دمودر وچ اک تھاویں ایسراں ملدا اے:

لوں لوں اندر رانجھا وٹیا کھس کھیر دیاں نول دیندی (35)

۲۲۔ سبیں نواون

سر جھکاون، تابعداری کرن، ادب کرن، عاجزی کرن۔ دمودر کول ملدا اے:

گل وچ کپڑا پکراہی، رانجھے سبیں نوا یا (36)

۲۳۔ اونسی پانا

پنجابی دا بڑا پرانا محاورہ اے۔ اونسی اکھردا مطلب بھوئیں تے لکیر کھچ کے اک خاص شکل بنا کے گوڑا لانا۔ فال کڈھن، کسے کم دے ہون نہ ہون بارے زمین تے

اک خاص شکل یا لیکاں پانے کے فیصلہ لین گوڑا لاون، بے صبر اہوون، روندیاں رہون (37)

دمودر داس کھتری کول ساہنوں ایہہ محاورہ انج ملدا اے:

اونسی ننتہ پیندی آہی، کچھ ملاوے کوئی (38)

اک ہور تھاویں ایسراں ملداے:

اونسی پائے تے کاگ اڈائے، متھے تے ہتھ لائے (39)

۲۴۔ جھوٹھے لارے لانا

جھوٹے وعدے کرنا، ایویں کسے نوں ولان لئی اوہدے نال جھوٹے کارے کرنا، ایہہ محاورہ دمودر کول ساہنوں ایسراں ملداے:

جھوٹھے لارے، نہ کرمانے، مینوں جان ولیندی (40)

۲۵۔ دند کر پچنا

کچھ پی وٹن، غصہ کھاون، غصہ کرن، دند پین، ستیاں پیاں دند چمین۔ ایس محاورے دا استعمال ہیر دمودر وچ انج ملداے:

جیہڑا آوے سبھ ساہا، دند کر کچھ وٹیندے (41)

۲۶۔ شگن مناون

کسے دی بہتری لئی دعا کرن، خیر منگن، جشن مناون، خوشی کرن۔ ایس محاورے دی ورتوں دمودر کول ساہنوں ایسراں ملدی اے:

سائیں دانائوں، کھاسیالی، میں تینڈا شگن منیندی (42)

۲۷۔ گل چلاون

گل اگانہ ٹورن، گل داٹھ بنھن، دمودر داس کول ایہہ محاورہ ایسراں ملداے:

تاں سُن کاوڑ کیتی مہری، اگوں دانی گل چلائی (43)

۲۸۔ کوڑ کرنا

غصہ کرن، ناراض ہون۔ ہیر دمودر داس وچ ایسراں ملداے:

تاں سُن کاوڑ کیتی مہری، اگوں دانی گل چلائی (44)

۲۹۔ دند بھننا

کسے تے کوڑ کڈھن لئی ورتیا جاندا اے۔ ہتھاڑ بھن، چباڑا توڑن، غرور بھن، عاجز کرن، ایہہ محاورہ ساہنوں ہیر دمودر داس وچ ایسراں ملداے:

کہے تاں کھیڈے دھیدورا نچھا، نہیں دند کھیردے دے بھناں (45)

۳۰۔ متھالاونا

آھو ساھو کرن، مونہہ رو برئی کران۔ دمودر کول ایہہ محاورہ انج ملداے:

تاں سس جھات کریندی ہیرے، متھے متھالا یا (46)

اک تھاویں ایسراں ملداے:

کیٹری ہیر تساڈے وچوں، میں نال متھالائے (47)

۳۱۔ ناں ونجانا

عزت خراب کرنا، بدنامی کھٹنا۔ بوہت بدنام کرنا، ناں خاک وچ رلانا۔ ایہہ محاورہ ہیر دمودر وچ ساہنوں ایسراں ملداے:

وچ سیالیں آہیا قوت؟ جے بیوداناں ونجایا (48)

۳۲۔ الانجھے دینا

طعنے منے دینا۔ ایہہ محاورہ دمودر داس نے ایسراں ورتیاے:

ناہیں طعنے لہنے، بیٹھوں، زور الانجھے دیندی (49)

۳۳۔ بھارچانا

ذمہ داری لینی، بوجھ چکنا، قرض لینا، احسان مند ہون، خرچ برداشت کرن۔ ایہ محاورہ ساہنوں ہیر دمودر وچ ایسراں ملداے:

بھاراچانہ سکاں بی بی، نہ قوت دیہہ وچ مینڈی (50)
۳۴۔ راہ نکنا

اڈکینا، انتظار کرنا۔ دمودر کول ساہنوں ایسراں ملداے:

راہ تلمندی تے کاگ اڈیندی، بیٹھی جھاتی پائیں (51)
اک تھویں ایسراں ملداے:

جے مراں تلمندی راہ تساڈا، تاں ج اسات جانی (52)
۳۵۔ اکھیاں لانا

محبت ہونا، پیار دارشتہ جڑنا، پریم دا جذبہ پنکرنا۔ دمودر داس لکھدے نیں:

ہک اگلی، کول نہ کوئی، اکھیں کیں ول لائیں (53)
۳۶۔ فراق وچ سڑنا

بجھدی اگ وچ سڑکے سواہ ہونا۔ وچھوڑا جرن۔ دمودر کول ساہنوں ایسراں ملداے:

اکھ وکھاں مینڈی کیہ ہوسی، پئی فراقوں سڑساں (54)
۳۷۔ دکھ پھولنا

غم سانجھا کرنا، اپنی بیڑتے دکھ دا اظہار کسے ہو نال سانجھا کرنا۔ اپنی تکلیف کسے نوں دسنا، درد جگاوں، ایہ محاورہ ساہنوں دمودر داس کھتری دی ہیر وچ

ایسراں ملداے:

چریں وچھنیاں، دکھ پھولیندیاں، بوہت ویراگ کیتو نیں (55)

ایسراں ای دکھ ظاہر کرناوی ایناں معنیاں وچ ای آوندالے۔ دمودر داس لکھدے نیں:

دکھ پرانے ظاہر کیتے آں، دھیدولے بہو نیں (56)
۳۸۔ بیلا کھاو آیا

ایس محاورے نوں اسیں بیڑھا کھاو آئے تے ویکھ سکے آں، فراق تے ہجر دے اظہار لئی ورتیا جانداے۔ دمودر کول ساہنوں ایسراں ملداے:

جے توں چلیں، لے چل اسانوں، بیلا کھاو آیا (57)

اک تھویں ایسراں ملداے:

سُن ہی! میں کیکر جا لیں، بیلا مینوں کھاندا (58)

۳۹۔ رگ رگ وچ سمانا

روحان روحان دے رشتے دا اظہار مطلب ڈاڈھے عشق دے اظہار لئی ورتیا جانداے:

رگ رگ دے وچ بہر سانی، ہو رنہ کواشانی (59)

۴۰۔ دائی کولوں گل پیٹ اکاون

بھیتی کولوں گل اکاون۔ ایہ محاورہ ساہنوں ہیر دمودر وچ ایسراں ملداے:

کیکر کم تساڈا ہوسی؟ میں، دائی توں پیٹ چھینندی (60)

۴۱۔ وڈے بول بولنا

غور کرنا۔ دمودر لکھدے نیں:

وڈے بول نہ بولیں سہتی! کون کینی آپیں (61)

۴۲- نیاں کرنا

انصاف کرنا، دمودر کھتری لکھدے نیں:

تُسیں کرو نیاں ہمسائیاں، جو تساں سنیو ہے (62)

۴۳- ڈھنڈورا لانا

گل نشر کرنا، کسے دی گل دا ڈھول و جانا۔ دمودر داس لکھدے نیں:

لڑدے کیڑے، عالم دے وچ، کسے نہ جگ ڈھنڈورا لایا (63)

۴۴- چلھے وچ گھتتا

تباہ کرنا، اجڑنا۔ دمودر کول ایسراں ملدا اے:

چلھے وچ گھتتاں ایہہ وستو، تیکوں مالم ناہیں (64)

۴۵- سُنجا دسنا

ویران نظری آونا۔ فراق تے بجر دے اظہار لئی ورتیا جاندا اے:

سُن قاضی! میکوں سنجے دس، جو وچ را نجنن ناہیں (65)

۴۶- پلے پاوَن

کسے نوں دین، سپرد کرن، حوالے کرن، سمجھن، چیتے رکھن، سمجھاوَن۔ ایہہ محاورہ ساہنوں ہیر دمودر داس وچ ایسراں ملدا اے:

کرے قیاس چت فکر صحیح، پلے پیراں ایہہ پائی (66)

۴۷- جھاتی پان

تردی نظر نال ویکھنا۔ دمودر لکھدے نیں:

مینوں منع ہے گورودی، اکھ نہ جھاتی پان (67)

۴۸- کنڈولاوَن

بچن، پرہیز کرن، احتیاط کرن، پچھانہ پر تن، ساتھ چھڈن، مونہہ موڑن، کترا کے لنگھن۔

دمودر داس لکھدے نیں:

اکھ دمودر جو گیا! (جھب) اتھوں کنڈولا (68)

قصہ ہیر را نجننا ملے لکھیار دمودر داس کھتری کول ملن والے محاورے ایس گل دا تھوہ دیندے نیں پی ایس نے اپنے فن تے فکری پکیائی تے ڈو گھئیائی توں ودھیرے کم لیا اے۔ دمودر کول ساہنوں پنجابی محاورے دارتے زبان دی چاشنی لہدی اے ایہدی ونگی ساہنوں ہور کدھروں نہیں ملدی۔ حتی گل تے ایہہ کہ دمودر نے سوہنے تے نملے محاورے ورت کے زبان (شاعری) نوں زیادہ پرچلت تے مقبول بنایا اے۔ دمودر نے سوہنے تے کججے ڈھنگ نال پنجابی دے انتاں دے سوہنے محاوریاں نوں اپنی کاریگری راہیں امرتادان کیتی۔ ایہہ وجہ اے پی ساہنوں دمودر توں مگروں آون والے شاعران نہیں اوس دے ورتے محاوریاں نوں اپنیاں تخلیقات وچ ورتیا اے مکدی گل ایہہ پی دمودر داس کھتری نے اپنے فن پارے وچ سوہنے محاورے ورت کے نہ نرا پنجابی زبان دی امیرتا وچ انملاوا دھا کیتا اے سگوں اوہنے سوہنیاں محاوریاں نوں دی ہمیش لئی امرتادان کیتی اے۔

حوالے

1- مرتضیٰ حسن، سید، نسیم اللغات، ص ۸۷۲، لاہور، شیخ علی غلام اینڈ سنز، س۔ ن

2- فیروز الدین، مولوی، فیروز اللغات، ص ۱۲۱۰، لاہور، فیروز سنز، س۔ ن

3- اقبال صلاح الدین، وڈی پنجابی لغت، ۲۵۱۱، لاہور، عزیزین پبلیشرز، ۲۰۰۲ء

4- سردار محمد خان، پنجابی اردو ڈکشنری، ص ۳۰۳۱، لاہور، پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، ۲۰۰۹ء

- 5- وارث سرہندی، علمی اردو لغت، ص ۱۳۵۲، لاہور، علمی کتب خانہ، ۱۹۹۰ء
- 6- علی حسن، آئینہ اردو لغت، ص ۱۵۳۳، لاہور، خالد بکڈپو، ۲۰۰۰ء
- 7- دمودرداس، بہیر دمودر، مرتبہ محمد آصف خاں، ص ۵۲، لاہور، پاکستانی پنجابی ادبی بورڈ، جولائی ۱۹۸۶ء
- 8- اوہی، ص ۱۰۳
- 9- اوہی، ص ۱۱۳
- 10- اوہی، ص ۴۶
- 11- اوہی، ص ۱۰۰
- 12- اوہی، ص ۱۱۵
- 13- اوہی، ص ۱۱۷
- 14- اوہی، ص ۱۱۷
- 15- اوہی، ص ۱۱۹
- 16- اوہی، ص ۱۲۳
- 17- اوہی، ص ۸۵
- 18- اوہی، ص ۲۳۷
- 19- اوہی، ص ۴۶
- 20- اوہی، ص ۱۵۶
- 21- اوہی، ص ۱۵۵
- 22- اوہی، ص ۱۶۶
- 23- اوہی، ص ۱۵۵
- 24- اوہی، ص ۱۴۹
- 25- اوہی، ص ۱۴۰
- 26- اوہی، ص ۱۳۷
- 27- اوہی، ص ۱۴۹
- 28- اوہی، ص ۱۸۷
- 29- اوہی، ص ۱۸۸
- 30- اوہی، ص ۱۸۹
- 31- اوہی، ص ۱۸۹
- 32- وڈی پنجابی لغت، مرتبہ اقبال صلاح الدین، ص ۲۰۰۱، لاہور، عزیزینہ پبلیشرز، ۲۰۰۲ء
- 33- دمودرداس، بہیر دمودر، مرتبہ محمد آصف خاں ص ۱۸۷
- 34- اوہی، ص ۱۲۹
- 35- اوہی، ص ۱۲۸
- 36- اوہی، ص ۲۰۲

- 37- وڈی پنجابی لغت، جلد اول، ص ۱۹۰
- 38- دمودرداس، ہیر دمودور، مرتبہ محمد آصف خاں، ص ۱۸۳
- 39- اوبنی، ص ۱۸۸
- 40- اوبنی، ص ۱۵۹
- 41- اوبنی، ص ۱۶۳
- 42- اوبنی، ص ۱۶۶
- 43- اوبنی، ص ۱۶۷
- 44- اوبنی، ص ۱۶۷
- 45- اوبنی، ص ۱۶۷
- 46- اوبنی، ص ۱۶۶
- 47- اوبنی، ص ۵۷
- 48- اوبنی، ص ۱۸۲
- 49- اوبنی، ص ۱۸۲
- 50- اوبنی، ص ۱۸۲
- 51- اوبنی، ص ۱۸۹
- 52- اوبنی، ص ۱۹۰
- 53- اوبنی، ص ۱۸۹
- 54- اوبنی، ص ۱۹۷
- 55- اوبنی، ص ۲۱۱
- 56- اوبنی، ص ۲۱۱
- 57- اوبنی، ص ۲۱۲
- 58- اوبنی، ص ۲۱۲
- 59- اوبنی، ص ۲۱۱
- 60- اوبنی، ص ۲۲۶
- 61- اوبنی، ص ۲۲۷
- 62- اوبنی، ص ۲۲۸
- 63- اوبنی، ص ۲۳۶
- 64- اوبنی، ص ۲۶۸
- 65- اوبنی، ص ۲۶۸
- 66- اوبنی، ص ۹۱
- 67- اوبنی، ص ۲۲۲
- 68- اوبنی، ص ۲۱۹

Reference in Roman Script

1. Murtaza Hassan, Syed, Naseem-ul-Lughat, s872, Lahore, Sheikh Ali Ghulam & Sons
2. Ferozuddin, Maulvi, Feroz-ul-Lughat, s1210, Lahore, Ferozsons
3. Iqbal Salahuddin, Waddi Punjabi Lughat, 2511, Lahore, Aziz Publishers, 2002.
4. Sardar Muhammad Khan, Punjabi-Urdu Dictionary, s3031, Lahore, Pakistan Punjabi Adabi Board, 2009.
5. Warith Sarhindi, Ilmi Urdu Lughat, s1352, Lahore, Ilmi Kutub Khana, 1990.
6. Ali Hasan, Aaina Urdu Lughat, s1544, Lahore, Khalid Book Depot, 2000.
7. Damodar Das, Heer Damodar, muratib Muhammad Asif Khan, s52, Lahore, Pakistani Punjabi Adabi Board, July 1986.
8. Ibid P103
9. Ibid P113
10. Ibid P46.
11. Ibid P100
12. Ibid P115
13. Ibid P117
14. Ibid P117
15. Ibid P119
16. Ibid P123
17. Ibid P75
18. Ibid P237
19. Ibid P46
20. Ibid P156
21. Ibid P155
22. Ibid P117
23. Ibid P155
24. Ibid P149
25. Ibid P140
26. Ibid P137
27. Ibid P149
28. Ibid P187
29. Ibid P188
30. Ibid P189
31. Ibid P189

32. **Waddi Punjabi Lughat, Murattib Iqbal Salahuddin, s2001, Lahore, Aziz Publishers, 2002.**
33. Damodar Das, Heer Damodar, muratib Muhammad Asif Khan, s52, Lahore, Pakistani Punjabi Adabi Board, July 1986. P187
34. Ibid P129
35. Ibid P128
36. Ibid P204
37. **Waddi Punjabi Lughat, Jild Awal, P190**
38. Damodar Das, Heer Damodar, muratib Muhammad Asif Khan, s52, Lahore, Pakistani Punjabi Adabi Board, July 1986. P183
39. Ibid P188
40. Ibid P159
41. 4Ibid P163
42. Ibid P166
43. Ibid P167
44. Ibid P167
45. Ibid P167
46. Ibid P166
47. Ibid P166
48. Ibid P184
49. Ibid P184
50. Ibid P184
51. Ibid P189
52. Ibid P190
53. Ibid P189
54. Ibid P197
55. Ibid P211
56. Ibid P211
57. Ibid P212
58. Ibid P212
59. Ibid P211
60. Ibid P226
61. Ibid P267
62. Ibid P228

-
63. Ibid P236
 64. Ibid P268
 65. Ibid P268
 66. Ibid P91
 67. Ibid P222
 68. Ibid P219